

Rómska otázka ako jeden z mobilizačných faktorov volebnej podpory krajnej pravice na Slovensku a v Maďarsku

Roman MIKUŠ, Daniel GURŇÁK

Abstract: *One of the objectives of this paper is to present comparison of the development of the far right political parties between Slovakia and Hungary and to present specific characteristics that enabled mainly JOBBIK in Hungary and LSNS in Slovakia to gain ground in different electoral systems. One of the first and also one of the main issues thanks to which the far right political parties (mainly) LSNS and JOBBIK gained support, is the Roma minority issue. The main objective is to present the geographical support of the political parties of far right in comparison of the two countries and specifically for JOBBIK in comparison with some socio-economic, demographic or cultural variables from the census of 2011. The results presented in this paper (in the form of geographical comparison as well as statistical correlation), along with the authors' previous work on this issue, give a comprehensive perspective of the far right political family through the identification of a positive relationship between the Roma minority issue and the support for the far right political parties in Slovakia and Hungary.*

Keywords: *far right, electoral geography, Slovakia, Hungary, LSNS, Kotleba, JOBBIK*

Úvod

Predmetom našich výskumov je už dlhodobo jeden z aspektov volebnej geografie, a tým je otázka volebnej podpory krajnej pravice. V časoch, keď sme sa touto problematikou začali zaoberať boli síce viaceré prejavy pravicového extrémizmu všeobecne známe a najmä jeden z jeho aspektov – silný politický nacionalizmus bol neprehliadnuteľným prvkom politických programov agendy viacerých (aj parlamentných) strán na Slovensku, no predsa len sa považovali tieto javy na politickej scéne najmä za prejavy nacionalizmu. Vo svojich štúdiách napr. (Gurňák a Mikuš 2012, Mikuš a Gurňák 2012) sme však poukazovali na to, že časy „klasického“ nacionalizmu z prelomu milénia zameraného na otázky národného štátu, či medzištátnych vzťahov (slovensko-maďarská otázka) sa pomaly končia a nastupuje nová fáza vývoja. Za jeden z indikátorov týchto politických zmien sme považovali aj „rómsku otázku“ a začali sme sa okrem iného zameriavať aj na sledovanie súvisu prítomnosti rómskej národnosti a volebnej podpory istého spektra krajne pravicových strán. Už vtedy sme zistili, že hoci tieto strany a politické subjekty boli na okraji záujmu mienkotvorných médií a ich volebné zisky sa pohybovali takmer v zlomkoch percent, na rozdiel od iných politických zoskupení ich zatiaľ skromné politické úspechy nápadne priestorovo korelovali s regiónmi výraznejšieho zastúpenia Rómov. Už vtedy sme avizovali možné zmeny volebného správania obyvateľov, no ako sa ukázalo, tieto zmeny sa začali prejavovať veľmi intenzívne a dnes po posledných parlamentných voľbách na Slovensku sú jednou z hlavných vnútropolitických tém.

Už v počiatkoch nášho záujmu o problematiku volebnej podpory pravicového extrémizmu sme si kladli otázku, nakoľko je Slovensko v tomto ohľade špecifické, resp. či vývoj na Slovensku je nejakou anomáliou alebo „iba“ súčasťou širších vývojových trendov. Hneď od počiatku sa ponúkalo porovnanie vývoja volebnej podpory slovenskej krajnej pravice s vývojom maďarskej krajnej pravice. Práve Maďarsko sa stalo jednou z krajín, kde krajná pravica

získala veľmi silné politické postavenie a v podstate sa prebojovala na pozíciu jednej z hlavných opozičných síl vládnej strany. Politická scéna v Maďarsku prešla radikálnymi zmenami, ktoré sa prejavili aj v tom, že viaceré štandardné politické strany sa pustili do vzájomného preberania si tém, na ktorých stavajú svoju rétoriku a politickú agendu. Viaceré vyjadrenia aj oficiálnych predstaviteľov štátu, ktoré by pred pár rokmi boli automaticky považované za absolútne neprijateľné a extrémistické, sa stali nielen čoraz častejšie, ale zrejme i akceptovanejšie. Politické strany a ich programy, ktoré sa nie tak dávno dostávali do otvoreného rozporu s legislatívou, sa stali viac či menej akceptované ako súčasť politického života, hoci ich predstavitelia a zrejme ani ich politické názory sa nijako zásadne nezmenili. Vo svetle aktuálnych udalostí je zrejmé, že tento proces prebieha i na Slovensku.

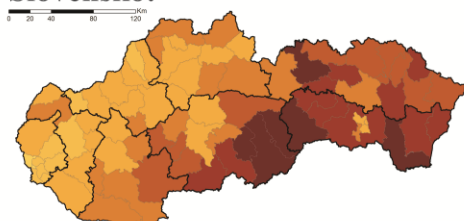
Predmetom nášho záujmu v tomto príspevku však nebudú naznačené najaktuálnejšie zmeny, tie „len“ dokresľujú naliehavosť a aktuálnosť nami zvolenej problematiky. Našu pozornosť v tomto prípade zaujala práve otázka koreňov pravicového extrémizmu a jeho volebnej podpory v dvoch susedných krajinách – na Slovensku a Maďarsku. Už v prípade Slovenska sme poukázali na skutočnosť, že prvotné územné jadrá zvýšenej volebnej podpory vtedy širšej verejnosti takmer neznámych strán ako je L'SNS a iných sa nápadne podobajú priestorovému rozšíreniu oblastí s najvyšším zastúpením Rómov. Keďže v Maďarsku pred časom „rómska otázka“ rezonovala oveľa intenzívnejšie ako na Slovensku, rozhodli sme sa pozrieť aj na vývoj politickej podpory krajnej pravice v tejto krajine a porovnať ho so situáciou na Slovensku.

Rómska otázka na Slovensku a v Maďarsku ako politická téma – základné východiská

Slovensko a Maďarsko sú podľa väčšiny odhadov, ale i na základe oficiálnych údajov zo sčítaní obyvateľstva spolu s Rumunskom krajiny s najvyššími počtami Rómov. Vo všetkých týchto krajinách je „rómska otázka“ vážnym, zatiaľ však najmä sociálnym problémom, ktorého dosah sa prejavuje aj v politickej sfére. Ak sa zameriame iba na Slovensko a Maďarsko, tak nájdeme v tomto ohľade veľa spoločných črt. Pokiaľ ide o samotných Rómov, v oboch krajinách môžeme sledovať základný problém (seba-)identifikácie Rómov ako etnickej skupiny. Kým na Slovensku, ako je všeobecne známe, sa k rómskej národnosti prihlásilo v poslednom sčítaní obyvateľstva 105 738 osôb (ŠÚ SR 2015), čo tvorilo iba 1,96 % obyvateľov krajiny, v Maďarsku to bolo v rovnakom čase 308 957 osôb (ŠÚ MR 2015), teda 3,11 % celkovej populácie. Podstatné je, že pre rómske obyvateľstvo v oboch štátoch platí, že nežije v kompaktných národnostne vymedzených regiónoch, ale je rozptýlené medzi majoritným osídlením. Táto difúzia má však iba priestorový rozmer, a aj to len na vyššej regionálnej úrovni, v skutočnosti značná časť rómskeho obyvateľstva žije v rámci viac či menej zjavnej sociálnej segregácie, ktorá sa z časti prejavuje na mikroregionálnej úrovni aj v priestorovom rámci (rómske osady, ulice, obytné bloky a pod.). Pre Slovensko i Maďarsko platí, že spomínaná difúzia rómskej populácie na celoštátnej úrovni nie je rovnomerná a v oboch krajinách identifikujeme regióny s vyšším zastúpením Rómov, v oboch prípadoch sú to generálne východné časti krajín (obr. 1), pre ktoré sú príznačné i ďalšie spoločné charakteristiky ako sú najmä ekonomická a sociálna marginalizácia v rámci celoštátnych priemerov. Zjavná súvislosť medzi zvýšenou prítomnosťou rómskeho etnika a zosilneným efektom uvedených problémov sa stáva práve významným mobilizačným faktorom vo volebnom správaní obyvateľstva jednak dotknutých regiónov, ale i na celoštátnej úrovni. K špecifickému postaveniu rómskej otázky prispieva i naznačený problém sebaidentifikácie Rómov. Počet obyvateľov, ktorých najmä okolie vníma ako Rómov je totiž podstatne vyšší ako počet obyvateľov, ktorí sa prihlásili k rómskej národnosti v rámci sčítaní obyvateľstva.

Evidovaná miera nezamestnanosti v r. 2011:

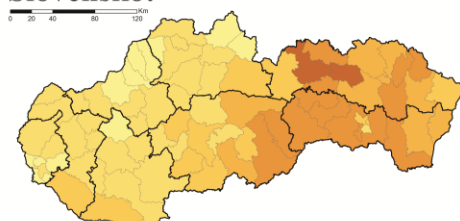
Slovensko:

Zdroj:
ŠTATISTICKÝ ÚRAD SLOVENSKEJ REPUBLIKY, 2015.
Sčítanie obyvateľov, domov a bytov 21.05.2011

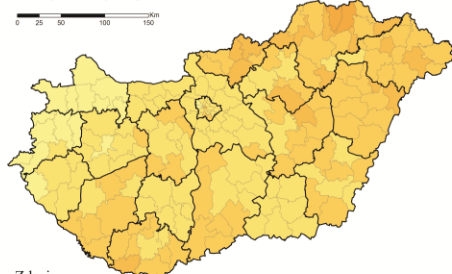
Podiel rómskej národnosti na celkovom počte obyvateľov v r. 2011:

Slovensko:

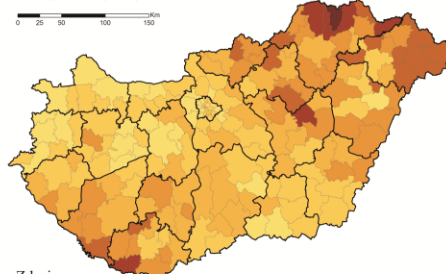
Zdroj:
ŠTATISTICKÝ ÚRAD SLOVENSKEJ REPUBLIKY, 2015.
Sčítanie obyvateľov, domov a bytov 21.05.2011

Maďarsko:

Zdroj:
Maďarský štatistický úrad 2015: Populačný census 1-31.10. 2011

Maďarsko:

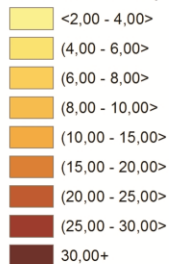

Zdroj:
Maďarský štatistický úrad 2015: Populačný census 1-31.10. 2011

Vysvetlivky (pre obe mapy):

Kraje

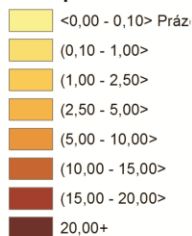
Nezamestnaní (%)

Vysvetlivky (pre obe mapy):

Kraje

Zastúpenie Rómov (%)

Obr. 1. Porovnanie vybraných parametrov Slovenska a Maďarska – evidovaná miera nezamestnanosti a zastúpenie rómskej národnosti v regiónoch

Na Slovensku je ako hlavný a v súčasnosti vlastne jediný relevantný údaj o počte Rómov, ako predovšetkým sociálnej skupiny, údaj z Atlasu rómskych komunít 2013 (Mušínska et al. 2014), podľa ktorého je odhadovaný počet Rómov na Slovensku 402 741, teda asi 7,4 % z celkovej populácie krajiny. Kým podľa údajov zo sčítania tvorili Rómovia väčšinu iba 17 obciach na Slovensku, podľa uvedeného kvalifikovaného prieskumu to bolo až v 134 obciach. V prípade Maďarska sa priemerné odhady počtu Rómov pohybujú na úrovni cca 750 000 osôb (Rada Európy 2012), čo zodpovedá takmer identickému podielu 7,5 % na celkovej populácii štátu. Samozrejme s uvedenými neoficiálnymi dátami nemôžeme v našich analýzach ďalej pracovať, ale uvádzame ich najmä preto, aby sme naznačili, že z istého pohľadu môžeme, aspoň pokiaľ ide o odhadovaný reálny podiel obyvateľstva, ktoré vníma majorita ako rómske obyvateľstvo, považovať „rómsku otázku“ v oboch krajinách za približne rovnako intenzívnu.

V Maďarsku i nad Slovensku sa „rómska otázka“ postupne dostala z viacerých príčin do centra politického záujmu rovnako orientovanej skupiny politických strán, ktorými boli subjekty inklinujúce k silnému nacionalizmu a politickému extrémizmu. Previazanosť „rómskej otázky“ s páľčivými sociálnymi a ekonomickými problémami často marginalizovaných regiónov v kombinácii s nezaujmom, či neschopnosťou mainstreamových politických strán, či vládnych garnitúr efektívne riešiť tieto problémy postupne vytvárali stále väčší priestor pre „alternatívne“ politické subjekty. Rómska otázka sa postupne stávala stále „vdlačnejšou“ témou politických kampaní rôznych skupín na Slovensku i v Maďarsku. Vzhľadom na charakter problematiky a objektívnu nemožnosť aplikovania rýchlych riešení sa „rómska otázka“ stala atraktívna najmä pre politické strany a zoskupenia s radikálnou, populistickou, prípadne až extrémistickou orientáciou, pretože tie nepotrebovali hľadať politicky korektné a zo všetkých hľadísk prijateľné riešenie, ale naopak mohli mobilizovať svojich sympatizantov ponúkaním „rôznych“ zväčša protizákonných riešení, ignorujúcich základné demokratické princípy.

Krajná pravica na Slovensku a „rómska otázka“ – základné črty

Pokiaľ ide o pozíciu „rómskej otázky“ v agende slovenských politických strán s krajne pravicovou orientáciou, tejto téme sme sa už podrobnejšie venovali v iných prácach, na ktoré si dovoľujeme upozorniť (Gurňák, Mikuš 2012; Mikuš, Gurňák 2012). Pre zachovanie kontextu však stručne zhrnieme základné zistenia. Pre medzištátne porovnanie sa obmedzíme iba na úroveň parlamentných a krajských volieb. Za základ našej analýzy na Slovensku sme si zobrali parlamentné voľby v rokoch 2002, 2006, 2010 a 2012 a krajské voľby v rokoch 2001, 2005 a 2009. Ako sa i na Slovensku ukázalo (najmä v roku 2013), odlišný systém volieb na týchto dvoch úrovniach vytvoril rozdielne predpoklady na presadenie sa niektorých krajne pravicových subjektov v zastupiteľskom systéme. Najskôr stručne predstavíme relevantné politické subjekty a ich podporu v parlamentných voľbách aj cez prizmu „rómskej otázky“.

V rámci našich predchádzajúcich výskumov sme definovali nielen základné politicko-geografické pojmy, na základe ktorých sme vymedzili sledovanú skupinu krajne pravicových strán, ale tiež na základe stručnej analýzy ich volebných programov sme identifikovali tie z nich, ktoré sa snažili nejakým spôsobom mobilizovať voličskú podporu poukazovaním (nie však riešením!) na „rómsku otázku“. Zistili sme, že viaceré strany sa pôvodne prioritne orientovali na iné témy a na „rómsku otázku“ reagovali dodatočne v snahe udržať si voličskú podporu, prípadne v snahe odvrátiť pozornosť od vlastných káuz. Toto platí najmä o najsilnejšej nacionálnej a v niektorých detailoch a v spojitosti s konkrétnymi osobami a ich činmi až extrémisticky-orientovanou politickou stranou na Slovensku, akou

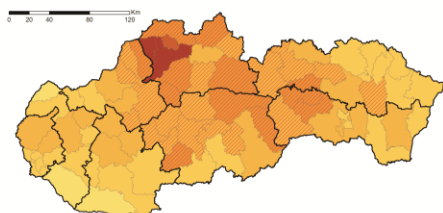
bola Slovenská národná strana, najmä pod vedením J. Slotu. Práve pri tejto strane je badať, že rómskej problematike sa v rámci volebného boja začala venovať až od volieb v roku 2006, pričom najintenzívnejšie na ňu poukazovala vo volebnej kampani v r. 2012, po následnom volebnom neúspechu a vnútrostraníckych zmenách však došlo (minimálne navonok) k zásadnému politickému obratu tejto strany. Z hľadiska volebnej podpory však možno konštatovať, že priestorové rozmiestnenie voličskej základne SNS prakticky nesúviselo s prítomnosťou rómskych komunít, ale nadväzovali vo väčšine na staršie politické preferencie a „tradície“ siahajúce až do prvej polovice 20. storočia (volebná podpora najmä na severe a severozápade Slovenska). Až v roku 2006 začala SNS získavať aj vyššie volebné zisky na východnom Slovensku, kde sa vytvorila oblasť zvýšenej podpory SNS v regiónoch Spiša a Šariša (obr. 2), veľmi pravdepodobne aj v súvislosti so zvýšeným zastúpením Rómov. To, že napriek snahe extrémisticky orientovanej politickej špičky SNS zosilniť radikálnu protirómsku rétoriku v nasledujúcich voľbách 2010 a 2012 neprinieslo strane volebný úspech a naopak skončilo jej dvojnásobným volebným krachom, nebolo dôsledkom ustúpenia naliehavosti „rómskej otázky“ v politickom zmysle, ale zásadnou kompromitáciou predstaviteľov strany početnými kauzami a následnou stratou dôvery voličov.

Táto charakteristika platí do značnej miery aj pre ďalšiu skupinu slovenských politických strán, ktoré boli „produktom“ politických bojov v rámci dominantnej SNS a predstavovali tak odštiepené zoskupenia pôvodne bývalých popredných predstaviteľov SNS. Medzi nich zaraďujeme Národ a Spravodlivosť (NaS) Anny Belousovej, ktorá sa snažila v r. 2012 neúspešne zaujať voličov práve ešte výraznejším poukazovaním na rómsku problematiku. Aj v tomto prípade však inak skromná voličská podpora vôbec nekorelovala s prítomnosťou rómskeho etnika. Podobne aj ďalšia (a staršia) z týchto strán Pravá SNS (PSNS) sa nedokázala výraznejšie presadiť. Zúčastnila sa iba jediných parlamentných volieb v roku 2002, no z pohľadu predmetnej problematiky je zaujímavé, že okrem tradičného regiónu volebnej podpory v Žilinskom kraji sa mimo neho výraznejšie presadila iba v okresoch Brezno, Revúca, Krupina, Gelnica, Spišská Nová Ves a Levoča, pre ktoré platilo, že tu bolo a je vyššie zastúpenie Rómov (obr. 1 a 2). Už samotné zameranie PSNS, ktorá v danom momente predstavovala radikálnejšie krídlo odídené zo SNS však naznačovalo politický potenciál „rómskej otázky“ v niektorých regiónoch Slovenska.

Prakticky mimo rámec SNS pôsobia na Slovensku už dlhodobo dve krajne pravicové strany: Slovenská národná jednota (SNJ) pod vedením Stanislava Pánisa a ďalej Slovenská ľudová strana (SĽS). SNJ zostala veľmi marginálnou stranou, ktorá sa orientuje najmä na „politické dedičstvo“ Slovenského štátu a samostatne kandidovala iba v jediných parlamentných voľbách 2002, pričom na celkovo efemérnu volebnú podporu 0,15 % (ŠÚSR) je problematické hľadať akékoľvek výraznejšie priestorové súvislosti. V prípade SĽS však možno pri celkovo podobne slabej podpore tentoraz vo voľbách 2006 (0,16 %) opäť vidieť zaujímavé priestorové konzekvencie, pretože sa tu prejavila výrazná závislosť medzi jej voličskou podporou a zastúpením rómskej minority. Najvýraznejšie volebné výsledky SĽS totiž významne korelovali so zastúpením rómskeho obyvateľstva nad 5 % (podľa oficiálnych údajov), čo poukazuje na skutočnosť, že zrejme došlo k istej mobilizácii voličskej podpory tejto strany v okresoch s najvyšším zastúpením rómskeho obyvateľstva, no vzhľadom na celkovo marginálny volebný zisk strany, zostala táto súvislosť prakticky bez výraznejších dopadov (obr. 2).

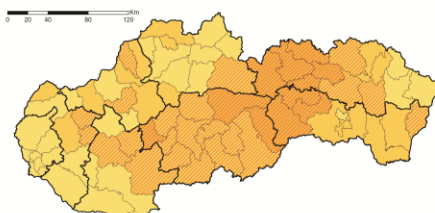
Volebná podpora vybraných politických strán na Slovensku vo voľbách do Národnej rady Slovenskej republiky:

Pravá Slovenská národná strana (PSNS) v roku 2002:

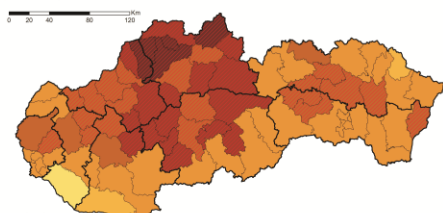
Zdroj:
ŠTATISTICKÝ ÚRAD SLOVENSKEJ REPUBLIKY 2015

Ľudová strana - Naše Slovensko (ĽSNS) v roku 2010:

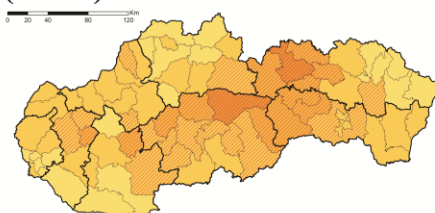
Zdroj:
ŠTATISTICKÝ ÚRAD SLOVENSKEJ REPUBLIKY, 2015

Slovenská národná strana (SNS) v roku 2006:

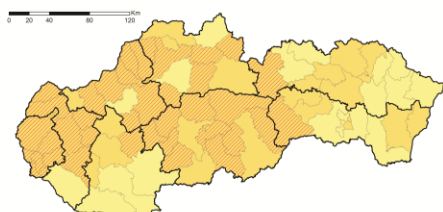
Zdroj:
ŠTATISTICKÝ ÚRAD SLOVENSKEJ REPUBLIKY 2015

Ľudová strana - Naše Slovensko (ĽSNS) v roku 2012:

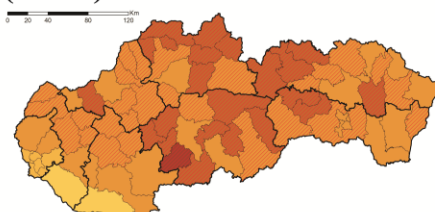
Zdroj:
ŠTATISTICKÝ ÚRAD SLOVENSKEJ REPUBLIKY, 2015

Slovenská ľudová strana (SĽS) v roku 2006:

Zdroj:
ŠTATISTICKÝ ÚRAD SLOVENSKEJ REPUBLIKY 2015

Ľudová strana - Naše Slovensko (ĽSNS) v roku 2016:

Zdroj:
ŠTATISTICKÝ ÚRAD SLOVENSKEJ REPUBLIKY, 2015

Vysvetlivky (pre všetky mapy):

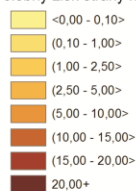
Kraje

Nadpriemerná volebná podpora strany
(v rámci volebných ziskov na celoštátnej úrovni):

Podpriemer

Nadpriemer

Volebný zisk strany na úrovni okresov (v %):

Obr. 2. Priestorové dimenzie volebnej podpory vybraných strán krajnej pravice na Slovensku vo voľbách do Národnej rady Slovenskej republiky v rokoch 2002-2016.

Všetky naznačené súvislosti poukazujú na fakt, že postupne v prvej dekáde 21. storočia sa na Slovensku hromadil politický potenciál využitia (či skôr zneužitia) „rómskej otázky“ na zisk voličskej podpory pre krajne pravicové strany. „Klasické“ nacionalistické strany sa síce snažili tento trend zachytiť, ale pôsobili v očiach väčšiny dovtedajších i potenciálnych voličov už nedôveryhodne, pričom mainstreamové politické strany sa sústreďovali najmä na zápas medzi SMERom-SD a jeho politickými súpermi. Práve to vytvorilo priestor pre zdanlivo prekvapivý nástup novej generácie krajnej pravice reprezentovanej Ľudovou stranou – Naše Slovensko (ĽSNS) pod vedením M. Kotlebu, ktorá prvý krát vstúpila do volieb 2010. Práve M. Kotleba sa vďaka systematickej medializácii svojej osoby a aktivít stal známy širokej verejnosti. Od počiatkov extrémisticky orientované prezentovanie sa strany a jej predsedu sa prejavilo hneď na úvod v roku 2010 významnou koreláciou najlepších volebných ziskov v regiónoch s výrazným zastúpením Rómov. Aj keď reálny zisk 1,33 %, nebol zásadným úspechom, predsa len predbehol niekoľkonásobne zisky viacerých krajne pravicových strán spomenutých vyššie (obr. 2). V ďalších voľbách v roku 2012 sa tento trend zachoval, teda opäť strana získavala najmä v okresoch so zvýšeným zastúpením Rómov (viac ako 5 % získala v okresoch Brezno a Kežmarok), hoci jej celkový volebný zisk sa zvýšil iba nepatrne na 1,58 %.

Výrazne odlišný systém krajských volieb na Slovensku spôsobil, že strany s okrajovou voličskou podporou, medzi ktoré spadajú až na SNS prakticky všetky nami sledované strany, majú väčšinou len malú šancu uspieť vo voľbách do zastupiteľstiev založených na väčšinovom systéme. Dokonca i viaceré parlamentné politické strany na regionálnej úrovni vytvárajú často veľmi na prvý pohľad bizarné volebné koalície, aby zreálnili šancu na zisk aspoň niekoľkých mandátov. Druhou prekážkou volebného úspechu na krajskej úrovni je malý záujem voličov, z ktorého doposiaľ ťažili najmä strany s najvyššími preferenciami na národnej úrovni, ktoré sa spoliehali na stabilnú časť svojho elektorátu, keďže ten svojou početnosťou aj pri nízkej volebnej účasti spoľahlivo prehlasoval akúkoľvek opozíciu. Lenže tento faktor nízkej volebnej účasti môže mať úplne opačný efekt pri voľbe predsedov samosprávnych krajov, kde naopak väčšinový systém voľby na území celého kraja môže napriek dvojkolovému systému volieb priniesť pri nízkej volebnej účasti prekvapivé výsledky. Práve ĽSNS a jej predseda M. Kotleba sú toho príkladom. Už v krajských voľbách v Banskobystrickom kraji v roku 2009 sa zviditeľnil na politickej scéne, keď sa mu podarilo vo voľbách predsedu kraja v 1. kole získať 4. miesto v počte hlasov (10 %) a priblížil sa tak na dosah 2. kola. Ako sa ukázalo, tento jeho úspech, ktorý bol pokladaný len za efemérny, bol v skutočnosti iba predzvesťou ďalšieho postupu. Práve vďaka relatívnemu úspechu v krajských voľbách sa stal M. Kotleba mediálne známy, čo patrične využil, pričom vo svojej medializácii výrazne spoliehal na „rómsku otázku“.¹

V roku 2012 sme sami napísali, že zastúpenie poslancov krajských samospráv z radov nacionalistického spektra klesá, čo bol fakt, ktorý súvisel s už naznačeným vyčerpaním nacionalistickej agendy „klasických“ nacionalistických strán na čele so SNS. No nasledujúci vývoj ukázal, že išlo len o prechod voličov týchto strán k iným subjektom, pričom najúspešnejšie si počínal v získavaní voličskej podpory M. Kotleba osobne. To sa prejavilo jeho šokujúcim víťazstvom vo voľbách predsedu Banskobystrického samosprávneho kraja (BBSK) v roku 2013 (podrobne sme toto volebné víťazstvo analyzovali v práci Mikuš, Gurňák, Máriássyová 2016). Prvé kolo volieb na predsedu BBSK v politologickej

¹ M. Kotleba a ĽSNS sa výrazne zviditeľňovali v regiónoch častými pochodmi cez obce so zvýšenou rómskou kriminalitou resp. v obciach kde dochádzalo k občianskym nezhodám už od predvolebného boja na župana 2009. V tejto aktivite pokračovali (už ignorovaní médiami) až do predvolebného boja do parlamentných volieb 2016. Takýmto spôsobom si mohol získať najmä Kotleba osobne, ale i ĽSNS značné sympatie práve v regiónoch, kde je rómska otázka najpáčiivejšou.

terminológii môžeme definovať ako volebné fiasko politickej pravice, pretože jej kandidát Ľ. Kaník skončil so ziskom 15,1 % na treťom mieste za M. Kotlebom (21,3 %) a kandidátom SMERu-SD V. Maňkom (49,5 %). Druhé kolo naopak láka definovať ako volebné fiasko politickej ľavice, pretože V. Maňku (44,5 %) porazil M. Kotleba so ziskom 55,5 % hlasov (čo však bolo len 13,66 % všetkých oprávnených voličov). Z pohľadu tejto štúdie je potrebné zdôrazniť, že priestorovo podpora M. Kotlebu bola v prvom kole síce viazaná na okresy Banská Bystrica, Brezno a severné časti okresov Revúca a Rimavská Sobota, kde sa nachádzajú obce s výraznejším zastúpením rómskeho etnika (Mikuš, Gurňák, Máriássyová 2016). Avšak štatistické analýzy už nepotvrdili relevantnú mieru korelácie volebnej podpory M. Kotlebu s prítomnosťou rómskej národnosti. Je pritom zaujímavé, že podľa výsledkov na obecnej úrovni je zrejme, že výraznú podporu získaval Kotleba najmä v obciach a regiónoch, kde mal dovtedy silnú voličskú podporu SMER-SD. Čo je však podstatné, úspech M. Kotlebu bol v skutočnosti najmä neúspechom mainstreamových strán, ktoré nedokázali voličov osloviť v dostatočnej miere, resp. doplatili na to, že spoliehali automaticky na uvedomelosť a mobilizáciu voličov, ktorí budú voliť vždy „menšie zlo“ a podcenili tak možnosť „protestnej“, či celkovú apatiu voličov voči voľbám. Na druhú stranu sa však potvrdilo ďalšie špecifikum politických strán krajnej pravice, ktoré stavajú na vodcovskom princípe. A síce to, že M. Kotleba získal funkciu banskobystrického „župana“, ale pokiaľ ide o jeho stranu ĽSNS, tá nezískala v týchto krajských voľbách (okrem samotného Kotlebu) žiadny ďalší mandát v krajskom zastupiteľstve.²

Rok 2013 tak môžeme považovať za prelom v nástupe krajnej pravice novej generácie na Slovensku. Ako sa ukázalo, Kotleba a ĽSNS efektívne využili „rómsku otázku“ na svoje zviditeľnenie sa. Následné reálne fungovanie župy pod Kotlebovým vedením vytváralo predpoklad, že Kotleba osobne i jeho strana sa skompromitujú v početných medializovaných škandáloch, ako aj vďaka izolácii „svojho“ úradu od toku európskych a štátnych dotácií a pod. To však malo zrejme opačný efekt, pretože M. Kotlebovi a jeho strane táto izolácia len pomohla zdôvodniť v očiach svojich stúpencov nečinnosť, či neúspechy pri sľubovaných „riešeníach“ aj rómskej otázky a naopak stavať sa do pózy bojovníkov proti skorumpovanému systému. Úspech tejto politickej stratégie v spojení s ignorovaním nálad v spoločnosti, najmä pri najmladších skupinách voličov, a predovšetkým v spojitosti s radikalizáciou politického slovníka mainstreamových politických strán v súvislosti s migračnou krízou, viedol k prekvapivému volebnému úspechu ĽSNS v marcových parlamentných voľbách 2016, kedy sa stala so ziskom 8,04 % hlasov 5. najsilnejším politickým subjektom v Národnej rade SR (hneď za SNS so ziskom 8,64 %) a získala 14 mandátov. Pomerne prekvapivý bol úspech ĽSNS na regionálnej úrovni, keď sa nad hranicu zvoliteľnosti 5 % dostala vo všetkých okresoch Slovenska s výnimkou Komárna, Dunajskej Stredy, Senca a bratislavských okresov. V týchto voľbách sa však ukázalo, že jadro voličskej základne ĽSNS v okresoch Banskobystrického kraja (Brezno, Revúca, Poltár a tentoraz najmä Krupina – všade viac ako 13 % podpora) sa výrazne rozšírilo nielen o okresy Spiša, či iných okresov z východného Slovenska (väčšinou so zvýšeným zastúpením Rómov), ale aj o okresy, kde priamo „rómska otázka“ nezohráva zásadný faktor, keďže ich podiel na obyvateľstve je tu minimálny, no tieto okresy boli doposiaľ baštou volebnej podpory „klasických“ nacionalistických strán (okresy Oravy, Kysúc a časti Považia – nad 10 % hlasov pre ĽSNS) (obr. 2). Nemáme ambíciu na tomto mieste analyzovať všetky aspekty volebného úspechu ĽSNS v posledných parlamentných voľbách, no zatiaľ môže-

² Marián Kotleba sa stal dokonca jedným z najúspešnejších kandidátov na krajských poslancov so ziskom 8678 hlasov, čo bol 2. najväčší volebný zisk celkovo v daných voľbách zo všetkých kandidátov vo všetkých krajoch.

me konštatovať, že táto nepochybne extrémistická krajne pravicová politická strana³, ktorá si začala získavať významnejšiu voličskú podporu práve razantným zdôrazňovaním „rómskej otázky“, sa v ostatnom období 2013-2016 snaží dostať na kvalitatívne vyššiu úroveň ako všeobecne anti-systémová strana s celoštátnou pôsobnosťou.

Krajná pravica v Maďarsku a „rómska otázka“ – základné črty

Vývoj politickej krajnej pravice v Maďarsku mal po roku 1989 v detailoch isté odlišnosti od vývoja tejto skupiny strán na Slovensku. Základným ideologickým pilierom maďarskej krajnej pravice sa z historických dôvodov stala najmä téma Trianonu, teda otázka rozdelenia historického Uhorska a vznik „maďarskej otázky“, ako sa zvykne označovať fakt, že v dôsledku udalostí z rokov 1918-1920 sa ocitla až 1/3 Maďarov mimo hraníc Maďarska. Možno tak povedať, že hlavnou živnou pôdou maďarského pravicového extrémizmu a nacionalizmu sa stala v rôznej podobe idea revizionizmu, ktorá bola dominantnou politikou autoritatívneho horthyovského režimu v rokoch 1920-1944. Maďarská krajná pravica sa od iba nacionalisticky orientovaných prúdov líšila tým, že sa aktívne hlásila nie k odkazu Horthyho režimu, ale najmä k následnému nacistickému režimu Šípových krížov (1944-1945), ktorý vo zvyškoch Maďarska s nemeckou podporou nastolil krajne pravicový nacistický režim, ktorý na rozdiel od predchádzajúceho režimu plne realizoval aj genocídnu politiku holokaustu. Práve okázalý antisemitizmus je ďalšou typickou črtou maďarskej krajnej pravice. Problémom ďalšieho vývoja v komunistickom Maďarsku bola následná dlhodobá tabuizácia otázky zahraničných Maďarov, s tým, že otázky postavenia maďarských menšín v okolitých krajinách a ich vzťahu k Maďarsku sa neriešili (aspoň z maďarského pohľadu), len (dočasne) uzavreli. Práve preto sa tieto problémy stali po páde komunistického režimu politicky lákavou a provokatívnou témou, najmä pre novovznikajúce politické strany, ktoré sa tak mohli odlíšiť od bývalých komunistov. Už prvý nekomunistický premiér J. Antal „rozvril pokojné vody“ svojím verejným vyhlásením, že sa cíti byť premiérom 15 miliónov Maďarov, čo brali susedné krajiny (a najmä krajne pravicové strany v nich) ako otvorenú výzvu k oživeniu maďarského revizionizmu. Treba však povedať, že podobne ako na Slovensku, aj v Maďarsku sa síce koncom 20. storočia rozvinul „klasický“ nacionalizmus, ktorého podstatnou témou sa stali práve otázky revizionizmu, no i táto téma sa čiastočne vyčerpala najmä vstupom Maďarska, Slovenska a neskôr i Rumunska do EÚ. Vstup týchto krajín do EÚ výrazne pozitívne ovplyvnil postavenie a najmä možnosti etnických Maďarov v susedných štátoch, pokiaľ ide o rozvíjanie kultúrnych, spoločenských, ale i ekonomických väzieb s Maďarskom. Pre samotných obyvateľov Maďarska sa prioritnou témou stával problematický ekonomický vývoj vlastnej krajiny a zostrujúci sa politický boj medzi ľavicou a pravicou, pričom hlavná pravicová politická strana FIDESZ na čele s V. Orbánom otvorene využívala nacionalistickú tematiku, vrátane neustáleho živenia problematiky postavenia zahraničných Maďarov. Politológovia a iní odborníci venujúci sa danej problematike sa nevedia dodnes zhodnúť, či práve FIDESZ je možné zaradiť do skupiny krajne pravicových strán alebo nie. Vo viacerých charakteristikách by táto strana, podobne ako na Slovensku SNS, spĺňala zaradenie (v minulosti viac ako teraz určitá podoba revizionizmu, populizmu, v spojení so súčasnou migračnou témou- xenofóbia). Vzhľadom na fakt, že týmito otázkami zaoberajú intenzívnejšie politológovia, FIDESZ zaradíme podľa ich prác (Mudde 2005) ako mainstreamovú politickú stranu s prvkami nacionaliz-

³ Nemožno zabúdať, že ide o z väčšej časti personálne i ideologicky takmer totožný „klon“ krajne extrémistickej strany resp. hnutia Slovenská pospolitosť (2005-2006), ktorá bola ako zatiaľ jediná po roku 1989 na základe rozhodnutia Najvyššieho súdu Slovenskej republiky 1. 3. 2006 rozpustená, pretože jej činnosť bola v rozpore s Ústavou SR.

mu.⁴ Keďže v našich výskumoch neanalyzujeme radikalizujúci sa politický mainstream, FIDESZ sme nezaradili do našich analýz.

Ak sa vrátíme k problematike vývoja krajnej pravice v Maďarsku, tak musíme konštatovať, že je možné identifikovať istú deliacu líniu medzi síce nacionálne orientovanými mainstreamovými stranami a krajnou pravcou. To, že Trianon a jeho dôsledky predstavujú pre Maďarov ako národ historickú traumou je skutočnosť s ktorou musíme, napriek pochopiteľne úplne opačnému postoju bývalých nemaďarských národov Uhorska k tejto udalosti, počítať. Otázkou je postoj k aktuálnej situácii „maďarskej otázky“. Kým mainstreamové strany nikdy (aspoň nie otvorene) nespochybnili medzinárodné záväzky Maďarska a napriek rétorike niektorých svojich členov v zásade pracovali na udržiavaní normálnych susedských vzťahov s krajinami, kde žijú maďarské menšiny, krajne pravicové politické subjekty otvorene hlásali revíziu štátnych hraníc, resp. žiadali úplné zrušenie mierových zmlúv z Trianonu (1920) a Paríža (1947). Inak povedané, kým cieľom mainstreamových politických strán bola otázka riešenia národnostných práv zahraničných Maďarov, krajná pravica žiadala obnovenie pôvodného Uhorska z r. 1918, ale ideologicky sa v skutočnosti hlásila k nacistickému systému z rokov 1944-1945, pretože tieto sily samozrejme nebrali ohľad na diplomaciu, či zmluvné záväzky a pod. Radikálnu prezentáciu krajne pravicových postojov umožňovalo ešte špecifikum maďarskej politickej scény – mimoriadne široká tolerancia k verejnej prezentácii často práve radikálnych politických postojov v rámci práva na slobodu slova a vyjadrovania, ktorá je zväčša v iných krajinách EÚ vnímaná už za hranicu propagácie myšlienok a hnutí smerujúcich k potláčaniu ľudských práv (napr. aj u nás známa kauza Maďarskej gardy, čo otvorenie antisemitské vyjadrenia). Ako už bolo naznačené, typické pre maďarskú politickú scénu je prelínanie sa jednotlivých kľúčových problémov, vďaka čomu si „zosilnenou“ rétorikou snažia získavať voličov nielen vyslovene radikálne a krajne pravicové strany, ale v mnohých prípadoch aj mainstreamové strany ako napr. FIDESZ. To v spojení s nepriaznivým ekonomickým vývojom Maďarska výrazne prispelo k posunu politických nálad obyvateľstva v prospech populistických až radikálnych politických zoskupení a naopak k prepadu liberálnych, prípadne ľavicovo orientovaných politických strán v prvej dekáde 21. storočia.

Hospodársky prepád Maďarska bol stále častejšie spájaný aj s „rómskou otázkou“, ktorá podobne ako na Slovensku, bola jedným z najľahšie identifikovateľných prejavov rastúcich sociálnych a regionálnych disparít. S rastúcimi vnútornými problémami Maďarska sa totiž problém postavenia zahraničných Maďarov stával pre väčšinu obyvateľov Maďarska jednak príliš abstraktný, jednak po otvorení hraníc a pracovných trhov v súvislosti so vstupom do EÚ títo Maďari alebo osoby so znalosťou maďarčiny predstavovali citeľnú konkurenciu na stále obmedzenejšom domácom pracovnom trhu Maďarska. Navyše v národnostne pomerne homogénnom Maďarsku predstavujú Rómovia v súčasnosti v podstate jedinú relevantnú národnostnú menšinu, ktorá je „ľahko“ identifikovateľná. Podobne ako na Slovensku i v Maďarsku sa s touto menšinou spájajú viaceré problémy najmä sociálneho charakteru, pričom i v Maďarsku platí, že rozmiestnenie regiónov s početnejším zastúpením rómskej menšiny výrazne koreluje s nižšou socioekonomickou úrovňou regiónov prevažne východného Maďarska (obr. 1). Zatiaľ čo na Slovensku sa „rómska otázka“ dostávala do centra pozornosti médií a na politickú scénu postupne a napriek všetkému sa aj v rámci krajne pravicovej scény „riešila“ v rovine verbálnych útokov, v Maďarsku problémy s ňou spojené eskalovali aj formou zvýšenej miery kriminalizácie – v r. 2008-2012 bolo evidovaných až 61 rasovo motivovaných útokov proti Rómom (Harvard School of Public Health and Harvard University 204), pričom sa medzi nimi objavili i vraždy a vypaľovanie rómskych obydľí.

⁴ Podobne ako na Slovensku malo takýto charakter HZDS a v menšej miere k tomu inklinoval aj SMER-SD, aspoň pokiaľ ide o niektoré témy.

Napriek uvedeným súvislostiam, ktoré zo slovenského pohľadu môžu vykresľovať Maďarsko ako krajinu, kde vznikol priestor na rozvoj množstva krajne pravicových strán, treba konštatovať, že na rozdiel od Slovenska je počet nacionalistických až krajne pravicových strán v Maďarsku výrazne obmedzený. Do značnej miery je to spôsobené pozíciou už spomínaného FIDESZu. Hoci sme avizovali, že túto stranu sme sa rozhodli neanalyzovať z hľadiska jej volebných ziskov, predsa len ju aspoň stručne ešte spomenieme. FIDESZ – Maďarský občiansky zväz (Fidesz – Magyar Polgári Szövetség) – (v skutočnosti pokračovateľ predchádzajúcich pravicových politických zoskupení) sa vyprofiloval ako mainstreamová maďarská pravicovo orientovaná politická strana (pôvodne liberálna, od r. 1994 nacionálno-konzervatívna), ktorá (s výnimkou rokov 1998-2002) stála v opozícii voči vtedy (2002-2010) vládnucej Maďarskej socialistickej strane. Napriek mnohým kontroverzným krokom strany FIDESZ a jej predsedu V. Orbána, či viacerým výrokom alebo účelovej spolupráci s vyslovene krajne pravicovými stranami a zoskupeniami, nie je táto strana (ako sme už uviedli) ani na politickej scéne, ani v odbornej literatúre označovaná za extrémistickú, či radikálnu.⁵ Faktom je, že FIDESZ je členom Európskej ľudovej strany v rámci Európskeho parlamentu, a teda rešpektovaným politickým partnerom aj na medzinárodnej scéne, pričom toto zoskupenie strán je považované za jeden z pilierov európskej demokracie. Na druhú stranu však na domácej politickej scéne práve silno nacionálne orientovaná rétorika spolu s neschopnosťou vtedajšej ľavicovej vládnej garnitúry zvládnuť ekonomické problémy krajiny priniesli FIDESZu bezprecedentné víťazstvo v parlamentných voľbách v r. 2010, ktoré vláde V. Orbána zaručilo v parlamente ústavnú väčšinu 68,1 % mandátov. Situácia ohľadom výnimočného politického postavenia FIDESZu na maďarskej politickej scéne sa výrazne nezmenila ani po parlamentných voľbách v r. 2014, ktoré poznamenala ústavná reforma (podľa oponentov účelovo vytvorená) a zníženie počtu poslancov. FIDESZ síce získal vo voľbách 2014 menej hlasov ako v r. 2010, ale napriek kritike si udržal tesnú ústavnú väčšinu 133 zo 199 poslancov. Dlhá samovláda FIDESZu sa prejavila i v tom, že postupne začal byť časťou radikálne orientovaných voličov vnímaný ako typická „skorumpovaná“ mainstreamová politická strana a nastal presun ich podpory k skutočne krajne pravicovým stranám. Naopak, pre niektoré skupiny voličov sa paradoxne práve FIDESZ stal jedinou poistkou pred zásadným posilnením krajnej pravice. Tak sa napr. stalo i to, že v posledných voľbách získala táto strana významné zisky v tých obciach na severovýchode Maďarska, kde dominovali Rómovia, kým v okolitých obciach, či na úrovni celých regiónov sa voličská podpora presunula k iným radikálnejším stranám. Celkovo však zostáva FIDESZ štandardnou politickou stranou so silnou podporou tak na celoštátnej úrovni, ako aj na úrovni väčšiny regiónov (až na úrovni okresov).

V Maďarsku, mimo FIDESZ, sa tak náš záujem môže sústrediť už iba na dve krajne pravicové subjekty MIÉP a JOBBIK. Podrobnejšie sme analyzovali voľby do Európskeho parlamentu 2009 a 2014 a parlamentné voľby 2010 a 2014. Magyar Igazság és Élet Pártja (MIÉP) alebo Strana maďarskej spravodlivosti a života vznikla v roku 1993 odchodom radikálneho krídla okolo Istvána Csurku z MDF (Maďarského demokratického fóra). István Csurka bol známy svojimi antisemitskými, rasistickými a xenofóbnymi vyjadreniami. Otvorene vystupoval proti euroatlantickým štruktúram. Strana vystupovala ako strana jedného vodcu, ktorým Csurka nepochybne bol (Kulturbüro Sachsen et al. 2012). Najvýraznejšiu volebnú podporu získala strana v parlamentných voľbách 1998, kedy sa s 5,55 % dostala do parlamentu s 15 mandátmi. Od tohto obdobia podpora strane klesala. V parlamentných voľbách 2006 sa preto strana MIÉP spojila do koalície s novozaloženým JOBBIKom. Koalícia však nebola úspešná (2,2 %). S rastom podpory JOBBIKu sa stal MIÉP marginálnou stranou

⁵ Mudde (2005) ju nezaradil ako krajne pravicovú, ale poukázal na potrebu sledovať ďalší vývoj tejto strany.

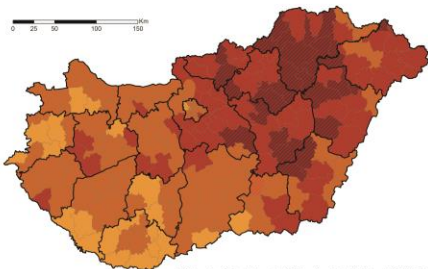
s mizivými volebnými ziskami. Veľké množstvo kandidátov MIÉP v neskorších voľbách kandidovalo za JOBBIK. Po smrti Csurku (2012) je otázne, ako sa bude strana vyvíjať a či náhodou nedôjde v blízkej budúcnosti k jej zlúčeniu s JOBBIKom.

Imidž Maďarska ako krajiny so silnou krajnou pravitou má tak na svedomí jediná strana – Jobbik Magyarorszáért Mozgalom (JOBBIK) - Hnutie za lepšie Maďarsko, ktoré vzniklo ako Jobboldali Ifjúsági Közösség – JOBBIK alebo ako Pravicové mládežnícke spoločenstvo v roku 2002 a ako politická strana v roku 2003. Od svojich počiatkov sa profilovala strana radikálne. Strana je známa svojimi antisemitskými postojmi, napriek tomu, že to popierajú, vyjadrenia niektorých jej čelných predstaviteľov sú jasné (okrem iného medializovaný prípad Krisztiny Morvai, ktorá viedla kandidátku strany vo voľbách do Európskeho parlamentu v r. 2009 (Hungary around the clock 2009)). Ďalej sú predstavitelia strany známi taktiež rasistickými, homofóbnymi a proti rómskymi vyjadreniami. V súčasnosti strane nahráva islamofóbia v spoločnosti a problém migrantov. Postoje strany sú výrazne revizionistické, so snahou anulovať Trianonskú dohodu či Benešove dekréty. Strana podporuje silný štát. Jej súčasný predseda Gábor Vona stál v roku 2007 za vytvorením Maďarskej gardy, ktorá bola v roku 2009 súdom zakázaná. Členovia strany taktiež podporujú obnovenie trestu smrti (BBC 2015). No a napokon členovia strany, taktiež podobne ako slovenská krajná pravica, vzhliadajú obdivne k často, jemne povedané, „kontroverzným“ osobnostiam totalitnej minulosti, samozrejme maďarskej. Predmetom obdivu však, ako sme už naznačili, nie je len „umierneň“ nacionalistický režim M. Horthyho, ale často aj otvorene nacistický režim Šípových krížov. JOBBIK je anti-systémovou stranou, ktorá významne vystupuje proti euroatlantickým štruktúram, kapitalizmu a liberalizmu (Bartlett et al. 2012).

Prvýkrát sa strana JOBBIK uchádzala o podporu voličov v koalícii so stranou MIÉP v parlamentných voľbách 2006, od tohto neúspechu však už vystupoval JOBBIK vo voľbách samostatne. Raketový štart zaznamenala strana vo voľbách do Európskeho parlamentu v r. 2009 (obr. 3) a následne parlamentných volieb 2010. Tento prelomový volebný úspech zabezpečilo viacero faktorov, počnúc od vtedy vrcholiacej ekonomickej krízy, až po politické škandály lídra vedúcej ľavicovej strany Ferenc Gyurcsányho. Od tohto obdobia sa strana JOBBIK etablovala na politickej scéne a postupom času doposiaľ získavala na sile. Postupnú premenu strany z hľadiska jej personálnej sily, nie však politických cieľov, je možné badať na jej možnostiach uplatnenia sa v zložitom parlamentnom volebnom systéme krajiny. JOBBIK oslovoval voličov najmä v otázke medzinárodného postavenia Maďarska a špeciálne v rámci EÚ, pričom na základe volebnej podpory je zrejmé, že pôvodným jadrom jeho volebnej podpory boli najmä „problémové“ regióny východného Maďarska, avšak v posledných eurovoľbách 2014 sa už stráca ostrá polarita medzi východom a západom Maďarska. V absolútnych číslach dokonca stratila strana cca 90 tis. hlasov a jej volebný zisk zostal v oboch voľbách na úrovni necelých 15 % hlasov. Eurovoľby 2009 predznamenal výrazný úspech JOBBIKu v parlamentných voľbách 2010 (47 mandátov – 12,18 % kresiel), čím sa stal treťou najsilnejšou politickou stranou. Aj v tomto prípade bola jeho podpora výrazne viazaná na východnú časť Maďarska, čo bolo aj mediálne často dávané do spojitosti práve s „rómskou otázkou“ a horšou sociálnou situáciou uvedených regiónov (obr. 1 a 3). Parlamentné voľby 2014 znamenali ďalší rast voličskej podpory JOBBIKu, kedy získal až vyše 1 mil. hlasov (20,22 %), no vďaka už spomínanému zložitému volebnému systému napokon získal len 23 mandátov (11,56 %) a zostal treťou najsilnejšou politickou stranou v Maďarsku. Zmenil sa však geografický aspekt jeho voličskej základne, ktorá sa z regionálnej zmenila na v podstate celoštátnu, pretože sa výrazne zvýšila jeho podpora aj v regiónoch západného Maďarska (obr. 3).

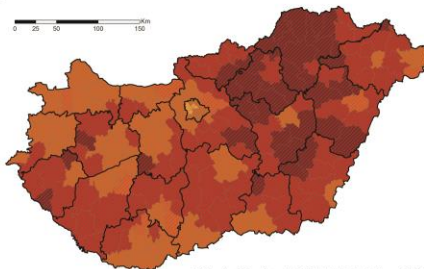
Volebná podpora JOBBIKu v Maďarsku:

JOBBIK - voľby do Európskeho parlamentu v roku 2009:

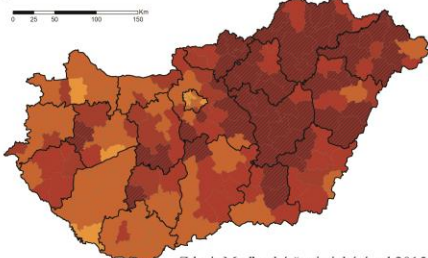
Zdroj: Maďarský štatistický úrad 2015

JOBBIK - voľby do Európskeho parlamentu v roku 2014:

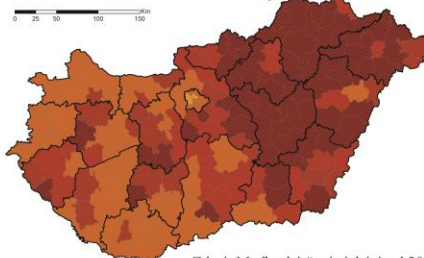
Zdroj: Maďarský štatistický úrad 2015

JOBBIK parlamentné voľby 2010, voľby väčšinovým systémom - jednomandátové obvody:

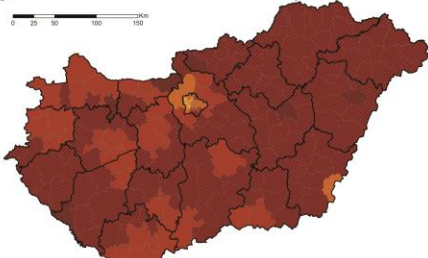
Zdroj: Maďarský štatistický úrad 2015

JOBBIK parlamentné voľby 2010, voľby podľa pomerného systému - viacmandátové obvody:

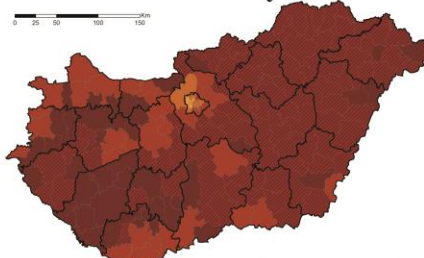
Zdroj: Maďarský štatistický úrad 2015

JOBBIK parlamentné voľby 2014, voľby väčšinovým systémom - jednomandátové obvody:

Zdroj: Maďarský štatistický úrad 2015

JOBBIK parlamentné voľby 2014, voľby podľa pomerného systému - viacmandátové obvody:

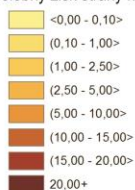

Zdroj: Maďarský štatistický úrad 2015

Vysvetlivky (pre všetky mapy):

- Kraj
- Nadpriemerná volebná podpora strany
(v rámci volebných ziskov na celoštátnej úrovni):
- Podpriemer
- Nadpriemer

Volebný zisk strany na úrovni okresov (v %):

Obr. 3. Priestorové dimenzie volebnej podpory krajnej pravej v Maďarsku vo voľbách do Európskeho parlamentu a v národných parlamentných voľbách v rokoch 2009-2014

V prípade JOBBIKu možno sledovať i iné zaujímavé súvislosti, napr. pôvodne silnejšiu podporu na vidieku – v 2. kole jednomandátových volieb 2010 to bolo až 21,6 % oproti 10,2 % v mestách). V tomto ohľade napr. konkuroval FIDESZu, kým v mestách získavala viac ľavicu. Opäť však v r. 2014 sa v parlamentných voľbách rozdiely medzi voličskou podporou JOBBIKu na vidieku a v mestách relatívne zmiernili, avšak v absolútnych hodnotách počtu získaných hlasov narástli. Tento jav opäť zapadá do charakteristiky JOBBIKu ako strany, ktorá získava podporu na konzervatívnejšom vidieku, kde najmä v regiónoch východného Maďarska je aj „rómska otázka“ (podobne ako na Slovensku) akútnejšia a najmä viditeľnejšia (segregované rómske osady, celková degradácia vidieckeho osídlenia a pod.). Napokon, opäť podobne ako na Slovensku, možno pozorovať, že volebné úspechy JOBBIKu stúpajú v korelácii s klesajúcou celkovou volebnou účasťou vo voľbách, teda rast jeho podpory je možný aj vďaka rezignácii a politickej apatii významnej časti voličov.

Pokiaľ ide o štatistické zhodnotenie voličskej podpory JOBBIKu v závislosti od viacerých charakteristík obyvateľstva jednotlivých regiónov, možno konštatovať, že naša štatistická analýza potvrdila pozitívne väzby jeho volebných úspechov: s vyšším zastúpením mladších vekových kategórií ale zároveň aj s vyšším zastúpením starších vekových kategórií, ďalej s vyšším zastúpením obyvateľstva s nižším ukončeným vzdelaním, s vyššou mierou nezamestnanosti, s vyšším zastúpením Rómov, s vyšším zastúpením manuálne pracujúcich. Naopak negatívne väzby, teda vyššie volebné zisky JOBBIKu štatisticky relevantne súviseli: s nízkou volebnou účasťou, s nižším zastúpením stredných vekových kategórií (konkrétne 30-39 ročných), s nižším zastúpením obyvateľstva bez náboženského vyznania, s nižším zastúpením vysokoškolsky vzdelaného obyvateľstva a tiež s nižším zastúpením obyvateľstva zamestnaného v intelektuálnych zamestnaniach (školsko, veda, manažment (ŠÚ MR 2015)). Do určitej miery tak platí aj pre zastúpenie podielu mestského obyvateľstva. Pri porovnaní s volebnými ziskami FIDESZu vo voľbách v roku 2009 a 2010 indikuje do určitej miery nárast zisku JOBBIKu pri poklese volebnej podpory FIDESZu. V roku 2014 sa tento charakter vzťahu mení pomerne výrazne. V našej analýze sme pritom zahrnuli už spomínané štvoro volieb (dvoje euro voľby a dvoje parlamentné voľby – rozdelené na ich odlišné časti: jednomandátové voľby a pomerné voľby (parlamentné listiny), čím ide v podstate o dvojce paralelné parlamentné voľby). Výsledky štatistickej analýzy závislosti volebnej podpory JOBBIKu zobrazuje tabuľka 1.

Tab. 1. Korelácia volebnej podpory JOBBIKu s vybranými demografickými, kultúrnymi a sociálno-ekonomickými ukazovateľmi a so stranou FIDESZ

Voľby	Volebná účasť	10-14 roční (podobne 5-9)	30-34 (podobne 35-39)	50-54 (podobne 45-49)	Základné vzdelanie	Vysokoškolské vzdelanie (pod. stredné s maturitou)
EU 2009	-0,271	0,438	-0,248	0,003	0,282	-0,253
Parlament - Jednomandátové obvody 2010	-0,469	0,606	-0,478	0,311	0,581	-0,547
Parlament - Listina 2010	-0,486	0,643	-0,507	0,320	0,617	-0,559
Parlament - Jednomandátové obvody 2014	-0,622	0,651	-0,632	0,577	0,746	-0,741
Parlament - Listina 2014	-0,666	0,675	-0,659	0,597	0,776	-0,766
EU 2014	-0,669	0,613	-0,606	0,479	0,692	-0,669
Rómovia	-0,423	0,694	-0,485	0,303	0,666	-0,448

pokračovanie **Tab. 1.**

Voľby	Rómovia	Ateisti	Nezamestnaní	Intelektuálne zamestnania (pod. ostatné nemanuálne)	Manuálne zamestnania	Podiel mestského obyvateľstva	FIDESZ
EU 2009	0,380	-0,199	0,428	-0,209	0,168	-0,059	-0,569
Parlament - Jednomandá- tové obvody 2010	0,474	-0,506	0,497	-0,509	0,442	-0,283	-0,325
Parlament - Listina 2010	0,543	-0,519	0,560	-0,516	0,448	-0,295	-0,324
Parlament - Jednomandá- tové obvody 2014	0,510	-0,709	0,502	-0,713	0,630	-0,465	-0,021
Parlament - Listina 2014	0,527	-0,720	0,547	-0,736	0,657	-0,465	-0,002
EU 2014	0,530	-0,614	0,538	-0,634	0,568	-0,414	0,036
Rómovia	1	-0,495	0,738	-0,363	0,218	-0,449	x

Záver

Na základe analýz vývoja krajnej pravice na Slovensku a v Maďarsku a prepojenia tohto vývoja vo vzťahu k rómskej problematike sme dospeli k niekoľkým zisteniam. Vo vývoji extrémnej nacionalisticky orientovanej pravice v oboch krajinách možno badať mnoho podobných črt, ktoré vyplývajú z analogického (hoci v detailoch niekedy antagonistického) historicko-politického vývoja oboch krajín. V oboch krajinách tiež môžeme pozorovať aj v hrubých rysoch podobnú transformáciu tejto skupiny politických subjektov z roviny „klasického“ extrémne ladeného nacionalizmu zameraného na otázky „obhajoby“ národných záujmov najmä navonok (proti susedným štátom, či národom), ktorý dominoval najmä v prvej dekáde po páde komunistických diktatúr v oboch krajinách. Od počiatkov nového milénia však môžeme v oboch krajinách sledovať isté „vyčerpanie“ klasickej nacionalistickej tematiky a postupné preorientovanie sa krajnej pravice na „nové“ témy, ktoré dovtedy boli mimo jej hlavnú pozornosť. Táto postupná zmena súvisela jednak s postupnou generačnou výmenou, ale i so zmenou politickej scény v krajne pravicovom spektre strán. Všeobecne totiž tieto strany za jeden z vedúcich princípov svojich ideológií presadzujú resp. inklinujú k vodcovskému princípu, ktorý v rámci stranických štruktúr komplikuje až znemožňuje generačnú výmenu a tým vytvára predpoklady k postupnému zániku pôvodných strán a naopak vzniku úplne nových strán. Práve v prvej dekáde 21. storočia pozorujeme tak na Slovensku, ale najmä v Maďarsku nástup novej generácie krajnej pravice spojený so vznikom a nástupom nových krajne pravicových strán. Ďalším spoločným znakom v oboch krajinách je skutočnosť, že „rómska otázka“ v tomto procese transformácie krajnej pravice tvorí nezanedbateľný, rozhodne však nie jediný mobilizačný faktor volebnej podpory.

Na Slovensku tvorila „rómska otázka“ síce nezanedbateľnú časť politickej agendy viacerých nacionalisticky až extrémisticky orientovaných politických strán, efektívnejšie využiť ju však dokázala len ĽSNS. Ako sa najmä cez prizmu zatiaľ posledných slovenských volieb ukázalo, „rómska otázka“ poslúžila ĽSNS najmä v jej politických začiatkoch v r. 2009-2013 ako hlavná politická agenda, ktorá dokázala aktivizovať istú časť elektorátu tejto strany. Ukázalo sa totiž, že slovenským krajne pravicovým politickým zoskupeniam chýbala dovtedy iná výrazná téma oslovujúca voličov – najmä „tradičné“ odvolávanie sa na najradikálnejšie zložky vojnového režimu Slovenského štátu už nemalo samo o sebe potenciál osloviť výraznejšiu skupinu voličov. Na rozdiel od „klasických“ nacionalistických strán však ĽSNS na „rómskej otázke“ budovala svoju podporu priamo v dotknutých regiónoch z výrazným zastúpením Rómov, kde sa snažila získať podporu majoritného obyvateľstva, ktoré malo a má oprávnený pocit, že sa na sociálne a ekonomické problémy ich regiónov zabúda najmä zo

strany všetkých vládnych garnitúr, pričom netreba zabúdať, že súčasťou viacerých z nich bola aj SNS ako dovtedy jednoznačne najsilnejšia nacionalisticky orientovaná strana na Slovensku.

Rómska problematika v Maďarsku však zohrala evidentne ešte významnejšiu úlohu vo formovaní volebnej podpory krajnej pravice, ktorá sa etablovala o niečo skôr a výraznejšie než na Slovensku. Príčin môže byť viacero. Medzi ne patria jednak objektívne príčiny, ako je vyšší počet Rómov, ale najmä výrazne problematickejší socioekonomický vývoj v Maďarsku tak na celoštátnej ako aj na regionálnej úrovni po roku 2000. Medzi subjektívne príčiny špecifického a dynamického vývoja krajnej pravice možno klásť i historické realie, tzv. trianonskú traumu, či problematiku horthyovského režimu v Maďarsku najmä počas 2. svetovej vojny – tieto historické realie totiž, na rozdiel od postoja slovenskej verejnosti napr. k vojnovému Slovenskému štátu, nevyvolávajú vo väčšine maďarskej spoločnosti tak silné kontroverzie ako na Slovensku. Aj preto odvolávanie sa na rôzne aspekty spojené s históriou Maďarska 20. storočia nachádzajú silný ohlas v celej maďarskej spoločnosti a umožňujú viac, či menej (umelo) prepájať problémy súčasnosti s problémami minulosti formou odvolávania sa na historické nespravodlivosti a pod. Je však faktom, že strana JOBBIK sa nepochybne zviditeľnila aj vďaka „rómskej otázke“, pričom súčasne s obdobím rastu jej podpory zažilo Maďarsko na stredoeurópske pomery mimoriadne výraznú vlnu rasovo motivovaného násillia voči Rómom, ktorá sa časovo prekrývala s inou kauzou - vznikom a výraznou medializáciou radikálnej Maďarskej gardy, pričom najmä zahraničie poukazovalo na fakt, že postoj vládnej moci k obom problémom nebol veľmi rozhodný a razantný. Nie je náhoda, že tieto vlny extrémizmu kulminovali v čase nastupujúcej globálnej krízy, ktorá Maďarsko zasiahla veľmi citeľne. Na rozdiel od novej krajnej pravice na Slovensku strana JOBBIK sa už svojím prvotným volebným úspechom vo voľbách do Európskeho parlamentu v r. 2009 posunula do novej dimenzie a získala nové politické obzory na medzinárodnej úrovni (napr. založenie Aliancie európskych národných hnutí v Budapešti v r. 2009). Hoci po tomto prelomovom vstupe priamo na medzinárodnú politickú scénu nasledovalo i etablovanie sa na domácej scéne, je fakt, že od volebného úspechu v parlamentných voľbách 2010 je JOBBIK stále v opozícii voči vládnu FIDESZu. Treba však zdôrazniť, že vo viacerých otázkach zastáva JOBBIK s vládnucim FIDESZom blízke postoje a aj na základe výsledkov volieb v r. 2014 je zjavné, že o časť voličskej základne obe strany navzájom súperia, čo ich do istej miery ideovo, či programovo zblízuje. Len komplikovaný volebný systém vyhovujúci najsilnejšej strane zakrýva fakt, že JOBBIK získal veľmi pevné postavenie, ktoré si ďalej posilňuje, pričom sa z lokálne podporovanej strany zmenil na stranu so silným voličským zázemím v rámci celého Maďarska. Dá sa teda konštatovať, že „rómska otázka“ zohrala i v prípade JOBBIKu zrejme významnú, avšak nie výnimočnú a len dočasnú mobilizačnú úlohu v získaní voličskej podpory krajnej pravice v Maďarsku.

Najnovší scenár vývoja na Slovensku naznačuje opakovanie maďarského modelu, ale s istými odlišnosťami. Oproti predpokladom prvý volebný úspech predsedu ĽSNS M. Kotlebu v krajských voľbách 2013 a vstup na politickú scénu na regionálnej úrovni, nevedol, napriek jeho početným medializovaným kauzám a politickej izolácii, k diskreditácii jeho politickej strany, ale naopak k ešte výraznejšiemu zosilneniu voličskej podpory a významnému úspechu v posledných parlamentných voľbách v r. 2016. Tento vývoj však viacerí analytici dávajú do súvisu najmä s neschopnosťou mainstreamových politických strán zaujať voličov. Aj vplyvom medializácie zahraničnopolitických udalostí a špecifických (často nejednoznačných) postojov mainstreamových politických strán k nim sa tieto (často prostredníctvom radikálnej rétoriky svojich predstaviteľov) síce snažia zaujať frustrovaných voličov, no v skutočnosti tým dávajú do popredia práve témy, ktoré sú vlastné najmä krajnej pravici. Tým jednak zmenšovaním rozdielov v rétorike, či politických témach poskytujú v očiach verejnosti krajnej pravici istú legitimitu, no na druhej strane sami strácajú dôveryhodnosť tak v radoch odporcov krajnej pravice a naopak ju pochopiteľne ani nezískavajú v radoch jej sympatizantov. V tomto politickom súperení a kríze „klasických“ mainstreamových politických strán medzi sebou a otázkou etablovania sa krajnej pravice na parlamentnej pôde sa tak i na Slovensku „rómska otázka“ dostáva mimo hlavnú oblasť mediálneho i politického záujmu.

Pre Slovensko i pre Maďarsko platí, že pre ďalší vývoj postavenia krajnej pravice v blízkej budúcnosti bude rozhodujúci najmä aktuálny medzinárodno-politický vývoj a jeho odraz na domácich politických scénach. Pre krajinú pravicu tak „rómska otázka“ bude už len jednou z tém, pričom tou hlavnou zrejme bude, okrem už spomenutých zahraničnopolitických otázok, najmä kritika korupcie a neschopnosti nielen aktuálnych vládnych, ale v podstate všetkých „klasických“ politických strán, ktoré doposiaľ odborná literatúra označuje ako mainstreamové.

Príspevok vznikol v rámci riešenia projektu VEGA č. 1/0540/16: Sociálne, ekonomické a environmentálne determinanty rozvoja a transformácie regiónov: regionálnogeografický prístup.

Literatúra:

- BARTLETT J. et al. 2012: Populism in Europe: Hungary. *Open Society Foundation*. Dostupné na: <https://www.opensocietyfoundations.org/reports/populism-europe-hungary>.
- BBC 2015: Hungary PM calls for death penalty debate with EU. *BBC World News on-line*. Dostupné na: <http://www.bbc.com/news/world-europe-32523384>.
- GURŇÁK, D., MIKUŠ, R. 2012: Odraz rómskej otázky vo volebnom správaní na Slovensku - politicko-geografická analýza. In: *Geographia Casoviensis*, 6(2), 18-27.
- HUNGARY AROUND THE CLOCK 2009: Outrage over obscene anti-Semitic Internet post by Morvai. *Politics.hu*. Dostupné na: <http://www.politics.hu/20090605/outrage-over-obscene-antisemitic-internet-post-by-morvai/>.
- HARVARD SCHOOL OF PUBLIC HEALTH AND HARVARD UNIVERSITY 2014: *Accelerating Patterns of Anti-Roma Violence in Hungary*. Boston (Report from the François-Xavier Bagnoud Center for Health and Human Rights, Harvard School of Public Health and Harvard University). Dostupné na: http://fxb.harvard.edu/wp-content/uploads/sites/5/2014/02/FXB-Hungary-Report_Released-February-4-2014.pdf.
- KULTURBÜRO SACHSEN ET AL. 2012: *Combating Racism, Xenophobia and Extremism in Central Europe*. Organization for Aid to Refugees, Foundation of Subjective Values and Milan Šimečka Foundation, 80 p.
- KUPKA, P., LARYŠ, M., SMOLÍK, J. 2009: *Krajní pravice ve vybraných zemích střední a východní Evropy: Slovensko, Polsko, Ukrajina, Bělorusko, Rusko*. 1. vydanie. Brno (Masarykova univerzita), 268 p.
- MIKUŠ, R., GURŇÁK, D., MÁRIÁSSYOVÁ, A. 2016: Analýza volebnej podpory Mariána Kotlebu ako reprezentanta krajnej pravice v krajských voľbách 2013. *Sociológia*, 48(1), 48-70.
- MIKUŠ, R., GURŇÁK, D. 2012: Vývoj pozícií politického extrémizmu, radikalizmu a nacionalizmu v rôznych úrovniach volieb na Slovensku. *Geografické informácie*, 16(2), 38-47.
- MUDDE, C. 2005: Racist Extremism in Central and Eastern Europe. *East European Politics & Societies*, 19(2), 161-184.
- MUŠINKA, A., ŠKOBLA, D., HURRLE, J., MATLOVIČOVÁ, K., KLING, J. 2014: *Atlas rómskych komunít na Slovensku 2013*. Bratislava (Regionálne centrum Rozvojového programu OSN pre Európu a Spoločenstvo nezávislých štátov v Bratislave), 120 p.
- RADA EURÓPY 2012: *Roma and Travellers*. Dostupné na: <http://www.coe.int/en/web/portal/roma/>.
- ŠÚ MR 2015: *Populačný census I. – 31. 10. 2011*. Budapešť (Štatistický úrad Maďarskej republiky).
- ŠÚ SR 2015: *Sčítanie obyvateľov, domov a bytov 21. 5. 2011*. Bratislava (Štatistický úrad Slovenskej republiky).
- Volebné programy politických strán LSNS, NaS-ns, SaS, SDKÚ, KDH, SNS, SMER.*

Roma issue as one of the mobilization factors of voter support for the far right political parties in Slovakia and Hungary

Roman MIKUŠ, Daniel GURŇÁK

Summary: *There are several similarities in the development of the far right political parties in Slovakia and Hungary. There was a clear transformation of the main topic of the far right political parties which was the topic of traditional nationalism pointed to the neighbouring states or nations to variety of different topics among which Roma issue played initially an important role. This change is part of a generation change within the far right political family in both countries. Roma issue was central to the Slovak far right political parties, but it was not until the political rise of LSNS 2009-2013 and the last parliamentary election 2016 that it manifested itself in a greater support for a far right political party. This was mainly due to the fact that LSNS was present in the regions and communicating with the people. Roma issue in Hungary was central to the far right parties to even further extend. It was in the period of the growing anti Roma sentiment culminating in racially motivated murders and burning of Roma housing when JOBBIK started their "skyrocket jump" to big politics. The continual rise of the support for JOBBIK was later fuelled by economic crisis. With the change of the reason of the support came the change of the geography of the support. JOBBIK's above average support changed from being regionally bounded in eastern Hungary to being distributed throughout the whole Hungary. The latest development in Slovakia suggests the same development in the case of LSNS. Many analysts give this into context of the inability of the mainstream political parties to address issues that were problematic for a longer period of time. There is also a problem of the radicalization of the positions of the mainstream political parties regarding the recent foreign affairs (migrant crisis) that put the positions of the far right political parties more into the light of normality. It can be concluded that the Roma issue was definitely an important issue for the far right political parties in both Slovakia and Hungary, but with recent event it will only become one of the many issues the they will address (for ex. migrant crisis, corruption).*

Tab. 1. *Correlation of JOBBIK party voters support with chosen demographic, cultural, social and economic indicators and with FIDESZ party*

Fig. 1. *Comparison of chosen indicators of Slovakia and Hungary – unemployment rate and proportion of Roma population at total regional population*

Fig. 2. *Spatial dimensions of voters support for chosen far right political parties at National elections in Slovakia in the period 2002-2016*

Fig. 3. *Spatial dimensions of voters support for chosen far right political parties at the European parliament elections and National elections in Hungary in the period 2009-2014*

Adresy autorov:

Mgr. Roman Mikuš

Katedra regionálnej geografie, ochrany a plánovania krajiny,
Prírodovedecká fakulta, Univerzita Komenského v Bratislave
Mlynská dolina, 842 15 Bratislava,
mikus@fns.uniba.sk

doc. RNDr. Daniel Gurňák, PhD.

Katedra regionálnej geografie, ochrany a plánovania krajiny,
Prírodovedecká fakulta, Univerzita Komenského v Bratislave
Mlynská dolina, 842 15 Bratislava
gurnak@fns.uniba.sk